

A Paradigmatic Model of the Impact of the Virtual World on Divorce

Zahra Pakmanesh¹, Rahmatullah Amirahmadi^{2✉}, Sedigheh Aminian³

1. PhD student in Sociology, Iranian Social Issues, Azadshahr Branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran.

2. Corresponding Author, 2Department of Sociology, Azadshahr Branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran.

3. Department of Sociology, Azadshahr Branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran.

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Keywords:

Cyberspace Life, Mashhad Couples, Process Leading to Divorce.

ABSTRACT

In the present day, social networks have become an integral component of daily life and have influenced numerous aspects of human relationships, including marital relationships. Excessive utilization of this area has been demonstrated in numerous studies to be a risk factor for divorce. In order to more closely investigate this relationship, the present study employed a qualitative grounded theory method and conducted an in-depth analysis of the divorce process in the virtual world by interviewing divorced couples in Mashhad. The results of this investigation demonstrate that social networks can influence marital relationships and result in divorce through a variety of mechanisms. The establishment of unrealistic expectations regarding relationships is one of the most critical mechanisms. The relationship gradually cools as a result of the reduction in face-to-face interactions that result from immersion in the virtual world, which limits opportunities for intimate communication and problem-solving. Also, the devastation of mutual trust and, in the end, divorce, can result from the increased jealousy and distrust that arise from observing a spouse's interactions with others on social networks. The communication skills of individuals, the type of social networks used, and the quantity of use are among the other factors. This relationship is also influenced by contextual factors, including culture, economy, and family structure. The probability of divorce is increased in societies that prioritize individualism and material values as a result of the utilization of social networks. Additionally, individuals may seek temporary refuge in social networks as a result of economic difficulties and the resulting tension. Consequently, it can be concluded that the virtual world has a substantial impact on the stability of marital relationships by altering communication and social norms. Keywords: divorce procedure, virtual world, couples from Mashhad.

Cite this article: Pakmanesh, Z., Amirahmadi, R., & Aminian, S. (2023). A Paradigmatic Model of the Impact of the Virtual World on Divorce. *Population Journal*, 30(123), 17-32.

© The Author(s).

Extended Abstract

Introduction

In the present day, social networks have become an integral component of daily life, considerably impacting a variety of human relationships, including their marital aspects. According to a multitude of studies, the excessive use of this space can serve as a risk factor for marital disintegration and infidelity. The objective of this qualitative study was to conduct a comprehensive analysis of the divorce process in the context of cyberspace among divorced couples in Mashhad, utilizing the Grounded Theory approach. The results indicate that cyberspace has a significant impact on marital relationships through a variety of mechanisms, resulting in divorce. The establishment of unrealistic expectations regarding relationships is one of the most critical mechanisms. Immersion in the virtual world results in a decrease in face-to-face interaction, which in turn restricts opportunities for tangible communication and problem-solving, thereby fostering distrust. Additionally, the intensification of feelings of distrust and, as a consequence, the eventuality of divorce may result from the increased observation of a spouse's interactions with others online. Additionally, the extent and nature of social media usage, as well as the communication abilities of individuals, are significant factors. This relationship is further mediated by underlying contextual factors such as culture, economy, and family structure. An increased likelihood of divorce is associated with higher individualism and material values, which are mediated by social media use. Consequently, the stability of marital relations is substantially impacted by the alteration of communication and social patterns that cyberspace induces.

Literature Review & Theoretical Background

Divorce is acknowledged as one of the most significant family pathologies, resulting in the disintegration of individuals, families, and society (Arab et al., 2019). In society, divorce is indicative of social fragility and instability, which may result in the devaluation of family values and the escalation of social ills such as addiction and sexual deviations (Safarpour, 2016). The family's critical position in societal health necessitates an understanding of the accelerating causes of the family's increasing divorce rates. Consequently, this research is crucial. Although there have been numerous national initiatives to reduce divorce rates, statistics indicate that the trend persists, suggesting a deficiency in the current intervention strategies. Consequently, this study endeavors to develop a comprehensive and lucid comprehension of the relationship between cyberspace and the divorce of young couples, resulting in a paradigm model that is based on their experiences, in light of the urgency surrounding the proliferation of divorce and the misuse of cyberspace as a critical contemporary factor.

The significant impact of social networks on marital relations and increased divorce rates has been the subject of numerous studies, which have been reviewed using a variety of methodologies. Nevertheless, a significant number of previous studies concentrated on the impact of particular variables rather than a comprehensive comprehension of the actors' perspectives. This investigation expands upon: Highlights of Prior Research: Amini Mehr (2021) conducted research that established a correlation between the intensity of social media usage and divorce trends. Baratzadeh (2021) demonstrated that a substantial proportion of divorce cases were associated with social media issues. Karimi & Almasi (2016) investigated the underlying contexts from the perspective of divorcees. Additionally, research has examined the impact of online platforms on romantic love and commitment (Abbasi & Sadat, 2019; Charles, 2020; Gracie, 2020), emphasizing issues such as infidelity and unrealistic expectations.

Theoretical Framework: In order to comprehend the complexity of the phenomenon, this research is founded on two primary theories:

The Theory of Liquid Love (Zygmunt Bauman): This theory examines the unstable emotional bonds that are prevalent in contemporary society, which are marked by extreme individualism, emotional consumerism, dread of commitment, and short-term relationships. These phenomena are all exacerbated by technology. It elucidates the reason why individuals pursue temporary digital escapes.

The analysis led to the development of a Paradigm Model that elucidates the divorce process as it is influenced by cyberspace. The primary category of the model is "Erosion of Marital Stability Under Digital Influence." The following is a summary of the primary components of this model:

Findings and Paradigm Model

Table 1. Core Components of the Cyberspace-Mediated Divorce Paradigm Model

Description	Key Concept	Component
Pre-existing marital weaknesses exacerbated by digital factors.	Premise of Instability	Causal Conditions
The central process driven by excessive and inappropriate virtual interaction.	Erosion of Marital Stability	Phenomenon (Core Category)
Societal background facilitating reliance on digital rather than direct communication.	High Individualism / Low Digital Literacy	Contextual Factors
Behavioral responses adopted by spouses in coping with online issues.	Digital Avoidance & Concealment	Strategies
The ultimate outcome of the sustained erosion of relational security.	Irreversible Loss of Trust & Divorce Filing	Consequences

The model demonstrates how digital engagement serves as a catalyst, thereby exacerbating the inherent vulnerabilities of Modern relationships are characterized by their “liquidity.”

Table 2. Common Issues Reported by Interview Participants (N=20)

Relation to Cyberspace	Frequency of Mention (Approximate %)	Reported Issue
Exposure to idealized or curated online personas	85%	Unrealistic Expectations
Time displacement due to social media and gaming addiction.	95%	Reduced Face-to-Face Quality Time
Monitoring or confronting a spouse’s digital interactions.	70%	Jealousy/Suspicion of Online Activity
Disputes over spending on devices or digital services.	30%	Financial Conflict Related to Tech
Feeling emotionally absent despite physical co-presence.	100%	Emotional Disconnection

Discussion and Conclusion

The paradigm model that has been developed provides a theory-driven, robust explanation for divorce in Mashhad that is mediated by cyberspace. The results emphasize that digital misuse serves as both a primary catalyst and an accelerator, underscoring the necessity of targeting the fundamental mechanisms of trust and authentic communication that are compromised by virtual immersion in order to implement effective interventions.

مدل پارادایمی تأثیر زیست جهان مجازی بر طلاق زوجین شهر مشهد (مطالعه نظریه داده بنیاد)

زهرا پاک‌منش^۱، رحمت‌اله امیراحمدی^۲، صدیقه امینیان^۳

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گرایش مسائل اجتماعی ایران، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران.

۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران.

۳. استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

علمی-پژوهشی

در عصر حاضر، شبکه‌های اجتماعی به بخش جدایی‌ناپذیری از زندگی روزمره تبدیل شده‌اند و بر بسیاری از جنبه‌های روابط انسانی، از جمله روابط زناشویی، تأثیر گذاشته‌اند. مطالعات متعدد نشان داده‌اند که استفاده بی‌رویه از این فضا می‌تواند به‌عنوان یک عامل خطر برای طلاق عمل کند. پژوهش حاضر با هدف بررسی دقیق‌تر این رابطه، از روش کیفی گراند تئوری استفاده کرده و با مصاحبه با زوجین طلاق گرفته در مشهد به تحلیل عمیق فرایند طلاق در زیست جهان مجازی پرداخته است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی می‌توانند از طریق مکانیسم‌های مختلفی بر روابط زناشویی تأثیر گذاشته و به طلاق منجر شوند. یکی از مهم‌ترین این مکانیسم‌ها، ایجاد انتظارات غیرواقعی از روابط است. کاهش تعاملات رودررو به دلیل غرق شدن در دنیای مجازی، فرصت‌های ارتباط صمیمانه و حل مشکلات را محدود کرده و به سرد شدن تدریجی رابطه می‌انجامد. همچنین، افزایش حسادت و عدم اعتماد ناشی از مشاهده تعاملات همسر با دیگران در شبکه‌های اجتماعی، می‌تواند به تخریب اعتماد متقابل و در نهایت به طلاق منجر شود. میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی، نوع شبکه‌های مورد استفاده و مهارت‌های ارتباطی افراد از جمله عوامل دیگر هستند. عوامل زمینه‌ای مانند فرهنگ، اقتصاد و ساختار خانواده نیز بر این رابطه تأثیرگذار هستند. در جوامعی که فردگرایی و ارزش‌های مادی بیشتر مورد تأکید قرار می‌گیرند، احتمال طلاق در اثر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بالاتر است. همچنین، مشکلات اقتصادی و استرس‌های ناشی از آن می‌تواند باعث شوند که افراد به دنبال راه‌هایی برای فرار از مشکلات خود باشند و شبکه‌های اجتماعی را به‌عنوان یک پناهگاه موقت انتخاب کنند. در نتیجه، می‌توان گفت که زیست جهان مجازی با تغییر الگوهای ارتباطی و اجتماعی، به‌طور قابل توجهی بر پایداری روابط زناشویی تأثیر می‌گذارد.

کلیدواژه‌ها:

زیست جهان فضایی مجازی، زوجین مشهدی، فرایند منجر به طلاق.

استناد: پاک‌منش، زهرا، امیراحمدی، رحمت‌اله، و امینیان، صدیقه (۱۴۰۲). مدل پارادایمی تأثیر زیست جهان مجازی بر طلاق زوجین شهر مشهد (مطالعه نظریه داده بنیاد). فصلنامه

جمعیت، ۳۰(۱۲۳)، ۳۲-۱۷.

© نویسندگان.

مقدمه

ازدواج پیمان مقدسی است که از طریق آن خانواده شکل می‌گیرد. خانواده اولین سازمان اجتماعی است که فرد در آن زندگی می‌کند و اساساً یک کانون کمک، تسکین، التیام و شفاف‌خشی است. کانونی است که باید فشارهای روانی واردشده بر اعضای خود را تخفیف دهد و راه رشد و شکوفایی آن‌ها را هموار کند. به گفته پژوهشگران تقریباً همه زوجینی که ازدواج می‌کنند در ابتدای ارتباطشان سطح بالایی از رضایت زناشویی را گزارش می‌کنند (برادبری^۱، ۲۰۱۸). اما این رضایت از رابطه در طی زمان و در میان بسیاری از زوجین کاهش می‌یابد. بارزترین شاخص آشفتگی زناشویی طلاق است. طبق تحقیقات دفتر امور آسیب دیدگان سازمان بهزیستی، طلاق در ایران نسبت به گذشته افزایش یافته است؛ به طوری که رشد طلاق تا سال ۱۳۷۹ آرام و تقریباً ثابت بود، اما از سال ۱۳۸۰ تاکنون شاهد سیر صعودی و چشمگیر طلاق بوده‌ایم و بر طبق آخرین آمارها، میزان طلاق در ایران ۱۱/۲ درصد بوده است که نرخ بسیار زیادی است. امروزه، زنان و مردان بدون توجه به اهمیت خانواده و کارکرد آن و همچنین به جهت عدم دقت در تشکیل آن به محض بروز مشکلات، در عوض یافتن راه‌حلی برای مشکل به راحتی سبب ازهم‌گسیختگی خانواده می‌شوند (یونسی، ۱۳۹۸).

در سال‌های اخیر، با گسترش روزافزون اینترنت و فضای مجازی، شاهد تغییرات چشمگیری در سبک زندگی انسان‌ها بوده‌ایم. این تغییرات، روابط و تعاملات انسانی را نیز تحت تأثیر قرار داده‌اند. یکی از حوزه‌هایی که تحت تأثیر فضای مجازی قرار گرفته است، روابط زناشویی و طلاق است. فضای مجازی به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر زندگی روزمره، به طور فزاینده‌ای بر روابط زناشویی و طلاق تأثیر می‌گذارد. آمارها نشان می‌دهند که در سال‌های اخیر، نرخ طلاق در ایران افزایش یافته است. عوامل مختلفی می‌توانند در افزایش نرخ طلاق در این پدیده نقش داشته باشند. یکی از این عوامل، گسترش روزافزون فضای مجازی و استفاده روزافزون مردم از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی است.

مطالعات نشان می‌دهند که فضای مجازی می‌تواند هم به طور مثبت و هم به طور منفی بر روابط زناشویی تأثیر بگذارد. از یک سو، فضای مجازی می‌تواند فرصتی برای برقراری ارتباط بیشتر و بهتر زوجین با یکدیگر و همچنین با دوستان و خانواده فراهم کند. از سوی دیگر، فضای مجازی می‌تواند به سوءتفاهم، حسادت، خیانت و درنهایت طلاق منجر شود.

یکی از مسائل مرتبط با مفهوم طلاق در بین زوجین، «فضای مجازی» است. فضای بی‌روح و کم‌نشاط خانوادگی گفتمان منفی و رفتارهای تحقیرآمیز و پرتحکم والدین و اعضای خانواده نسبت به یکدیگر و تقویت نیروی گریز از منزل موجبات تعلقات ناپایدار همسران و دیگر اعضای خانواده به کانون خانواده و بعضاً فرار و پناه بردن آن‌ها به کانون‌ها و فضاهای مجازی و پرخطر چون اینترنت را فراهم می‌آورد (ارجمند سیاهپوش و پیرامون، ۱۳۹۹). به عبارت دیگر این ابزارها به تدریج فضای روانی و محیطی گفتگو را خدشه‌دار می‌کنند و اعضای خانواده را به جای همگرایی، به واگرایی سوق می‌دهند؛ تا جایی که هر عضو خانواده، صرفاً در یک فضای فیزیکی مشترک زندگی می‌کند و کاهش تعامل‌ها اهداف آن‌ها را نیز نسبت به هم واگرتر می‌کند. در نتیجه افراد خانواده به جای ارتباط با یکدیگر که به تقویت پیوندهای عاطفی و انسجام اعضای خانواده منجر می‌شود با ابزارهای الکترونیکی ارتباط برقرار می‌کنند. (گنجی و همکاران، ۱۳۹۶).

از سوی دیگر با توجه به سرعت تحولات پیرامون فضای مجازی می‌توان پیش‌بینی کرد که اینترنت به تدریج جایگزین واقعی ارتباط انسان‌ها در زندگی روزمره شود و از آنجا که زندگی اجتماعی براساس همان روابط و ارتباطات میان انسانی بنا می‌شود شناخت آسیب‌هایی که این روابط را تهدید کنند حائز اهمیت است (ربیعی و محمدزاده یزد، ۱۳۹۷)؛ چرا که امروزه در کشور ما طلاق به آمار گسترده‌ای رسیده است که این فرایند اثرات مضر فردی و جمعی را به ارمغان آورده است و باعث شده است افراد علاوه بر فرسودگی در زندگی شخصی خود دچار فرسودگی شغلی و انزوایی شوند و دچار خلأ عاطفی و مشکلات روان‌شناختی شوند (پمپک^۲ و همکاران، ۲۰۱۹).

شهر مشهد به عنوان مرکز استان خراسان رضوی و به عنوان یکی از کلان‌شهرهای کشور ایران جزو شهرهایی است که آمار

طلاق در آن به‌وفور مشاهده می‌شود و یکی از آمارهای خطرناک که تهدیدکننده سلامت جامعه در سطح شهر مشهد است به حساب می‌آید. براساس داده‌های سازمان ثبت‌احوال کشور در ۷ ماه نخست سال ۱۴۰۳ در زمینه تعداد ازدواج‌ها و طلاق‌ها در کشور شاهد روندهای قابل توجهی هستیم. بررسی این داده‌ها نشان می‌دهد که تا مهر ماه ۱۴۰۳ کل ازدواج‌ها و کل طلاق‌ها به ترتیب به ۵۹۶,۲۷۴ و ۶۷۳,۱۰۸ مورد رسیده‌اند. متأسفانه آمار طلاق در ایران به‌طور قابل توجهی بالا است و استان خراسان رضوی و شهر مشهد نیز در صدر این آمار قرار دارند. افزایش نرخ طلاق به عوامل مختلفی نسبت داده می‌شود. مشکلات اقتصادی و شرایط سخت معیشتی ممکن است به افزایش فشارها بر روابط خانواده‌ها تأثیر بگذارد و منجر به افزایش طلاق شود. البته این مورد را نمی‌توان کتمان کرد که عواملی مانند بالا رفتن آگاهی عمومی در زمینه حقوق فردی و خانوادگی، تغییرات فرهنگی و اجتماعی و دسترسی به خدمات حقوقی و مشاوره‌ای در مورد افزایش نرخ طلاق بی‌تأثیر بوده‌اند. مشهد به‌علت اینکه در آن مهاجرت‌های حاشیه‌ای داخلی از دیگر خرده شهرها در آن زیاد مشاهده می‌شود، بیشتر در معرض خطرات خانوادگی و اجتماعی است. یکی از علت‌هایی که از نظر جامعه‌شناسان برای طلاق در شهر مشهد مطرح شده است تفاوت‌های فرهنگی و طبقاتی میان افراد این شهر است. طلاق به انسجام ساختار خانواده آسیب می‌زند و بهزیستی خانواده را به خطر می‌اندازد؛ چراکه خانواده اولین پایگاه امنی است که فرد در آن مسیر زندگی خود را آغاز می‌کند. در واقع زن و شوهر با هدف تشکیل خانواده با امر ازدواج، زندگی مشترک خود را می‌سازند و پس از ازدواج، خانواده در یکی از سه مسیر بالندگی، آشفستگی و گسستگی قرار گرفته و شروع به حرکت می‌کند. ازدواج مبنای شکل‌گیری خانواده و قطب مقابل آن طلاق است که سبب اضمحلال آن می‌شود. طلاق یکی از مهم‌ترین آسیب‌های خانوادگی است که فروپاشی فردی، خانوادگی و اجتماعی را در پی داشته است (عرب و همکاران، ۱۳۹۸). طلاق در جامعه، به‌مثابه تزلزل اجتماعی و بی‌ثباتی است که این امر احتمال دارد به کم‌بهاشدن خانواده و ارزش‌های خانوادگی منجر شود و افزایش آسیب‌های اجتماعی از قبیل اعتیاد، الکلیسم و انحرافات جنسی را پدید آورد (صفرپور، ۱۳۹۵).

ضرورت این تحقیق به این دلیل است که خانواده از ارکان مهم و حیاتی هر جامعه است و سلامت و پیشرفت جامعه با وجود خانواده‌های سالم تضمین می‌شود. اگر طلاق در جامعه‌ای زیاد شود، آسیب‌ها و عوارض گاه جبران‌ناپذیری را برای افراد و جامعه به‌دنبال دارد. وقتی طلاق در جامعه‌ای فزونی می‌یابد، رهبران جوامع، سیاستمداران و جامعه‌شناسان ... این خطر را احساس کرده و به‌دنبال شناخت عوامل و کم‌کردن این پدیده منفی هستند، ولی در جامعه ما با تلاش‌های زیادی که در راستای کاهش طلاق صورت گرفته و تحقیقات و پژوهش‌های زیادی که انجام شده است، آمارها نشان می‌دهد که همچنان طلاق با شدت زیاد و همه‌گیر ادامه دارد که این خود نشان‌دهنده نقصی در کار است. از این‌رو اهمیت و ضرورت پرداختن و توجه به مسئله گسترش طلاق و استفاده غلط از فضای مجازی که امروزه یکی از مهم‌ترین دلایل افزایش این آسیب اجتماعی است، پژوهشگر را بر آن داشته است تا به شناخت رابطه فضای مجازی با طلاق زوجین جوان بپردازد تا به درکی جامع و روشن از آن دست یابد.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعدد نشان از تأثیر قابل توجه شبکه‌های اجتماعی بر روابط زناشویی و افزایش نرخ طلاق دارد. این پژوهش‌ها با رویکردهای مختلف و در جوامع گوناگون به بررسی این موضوع پرداخته‌اند.

- **تأثیر میزان استفاده و نوع تعامل:** امینی مهر (۱۴۰۰) در پژوهشی بر روی زوجین شهرستان باغملک، ارتباط مستقیمی بین میزان استفاده از فضای مجازی و گرایش به طلاق پیدا کرد. همچنین، نوع تعامل با شبکه‌های اجتماعی نیز بر این رابطه مؤثر تشخیص داده شد.
- **تأثیر بر فرایندهای طلاق:** برات زاده (۱۴۰۰) با بررسی پرونده‌های طلاق در دادگاه‌های ایران، نشان داد که درصد قابل توجهی از این پرونده‌ها به مشکلات ناشی از شبکه‌های اجتماعی مرتبط است. گذراندن زمان زیاد در فضای مجازی باعث فاصله گرفتن زوجین و بروز افسردگی شده و در نهایت به طلاق منجر می‌شود.
- **بسترهای طلاق:** کریمی و الماسی (۱۳۹۵) بر روی تجربه افراد مطلقه در شهر رشت، دیدگاه ارزشمندی را در مورد بسترهای طلاق ارائه می‌دهند. این پژوهش با استفاده از روش پدیدارشناسی و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، به شناسایی ۹

زیرمضمون در چهار سطح کلان، میانی، خرد و تعاملی پرداخته است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که طلاق یک پدیده چندوجهی است که تحت تأثیر عوامل متعدد و درهم‌تنیده قرار دارد.

- **عشق و ازدواج:** عباسی و سادات (۱۳۹۸) در پژوهشی به بررسی تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر نگرش جوانان به عشق و ازدواج پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رسانه‌های اجتماعی با ایجاد مفهوم عشق سیال و تغییر در الگوهای ارتباطی، بر نگرش جوانان به ازدواج تأثیرگذار است.
- **تأثیر هرزه‌نگاری در جدایی:** جعفرزاده، فدکی و امانی (۱۳۹۴) در پژوهشی بر روی دانشجویان متأهل دانشگاه‌های بیرجند، به بررسی رابطه بین عشق، رضایت زناشویی و هرزه‌نگاری جنسی پرداختند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که هرزه‌نگاری جنسی با کاهش رضایت زناشویی و تضعیف مؤلفه‌های عشق (صمیمیت، تعهد و هوس) مرتبط است.
- **خیانت زناشویی و شبکه‌های اجتماعی:** چارلز (۲۰۲۰) در پژوهشی بر روی تأثیر توییتر بر خیانت زناشویی نشان داد که این پلتفرم می‌تواند زمینه‌های لازم برای ایجاد روابط خارج از ازدواج را فراهم کند.
- **عشق رمانتیک:** یافته‌های گریسی (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که عشق رمانتیک با انتظارات غیرواقع‌بینانه و فشارهای اجتماعی همراه است که می‌تواند به ناامیدی و فروپاشی روابط منجر شود.

موضوع طلاق، امروزه و با توجه به تعدد وقوع آن به موضوعی قابل توجه برای بسیاری از محققان تبدیل شده است و از منظرهای گوناگون به آن پرداخته شده و هر تحقیقی اهدافی را دنبال کرده است؛ با این حال بسیاری از تحقیقات صورت گرفته به بررسی تأثیر برخی متغیرها بر طلاق پرداخته‌اند. پژوهش حاضر پس از مرور تمامی تحقیقات ذکر شده درصدد است تا به فهم عمیق این مسئله از دید کنشگران بپردازد. مطالعه حاضر با استفاده از روش کیفی و ورود به بستر نظام معنایی زوجین در آستانه طلاق انجام شد. جهت دستیابی به درک آن‌ها از پدیده طلاق و فهم فرایند بازاندیشانه چنین درکی به پدیده طلاق و استراتژی‌های آنان از روش به کاررفته در برخی پژوهش‌های کیفی که با استفاده از شیوه نظریه مبنایی صورت گرفته‌اند، استفاده شد. نظریه مبنایی یک روش کیفی برای توسعه مفاهیم و نظریه‌های جدید است. این روش بر تجزیه و تحلیل نظام‌مند داده‌های کیفی برای شناسایی الگوها و مفاهیم کلیدی استوار است.

مبانی نظری

نظریه عشق سیال

مفهوم جالبی است که توسط زیگموند باومن، فیلسوف و جامعه‌شناس لهستانی، مطرح شده است. این نظریه به بررسی روابط عاطفی در جامعه مدرن می‌پردازد و بیان می‌کند که روابط عاطفی در عصر حاضر، به دلیل عوامل مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، به شدت سیال و ناپایدار شده‌اند (باومن، ۱۳۸۴: ۷).

مفاهیم کلیدی نظریه عشق سیال

- **روابط کوتاه‌مدت:** برخلاف روابط سنتی و پایدار، در عصر مدرن، روابط عاطفی به سمت کوتاه‌مدت شدن پیش می‌روند. افراد به جای ایجاد تعهدات طولانی‌مدت، ترجیح می‌دهند روابط کوتاه‌تر و کم‌تعهدتری را تجربه کنند.
- **ترس از تعهد:** ترس از محدودیت، وابستگی و ازدست‌دادن آزادی، باعث می‌شود افراد از ایجاد تعهدات جدی و پایدار اجتناب کنند.
- **مصرف‌گرایی عاطفی:** همان‌طور که در جامعه مصرف‌گرا، کالاها به راحتی قابل تعویض هستند، روابط عاطفی نیز به عنوان کالاهایی قابل تعویض در نظر گرفته می‌شوند. افراد به دنبال یافتن بهترین مدل از رابطه هستند و در صورت نارضایتی، به راحتی آن را رها می‌کنند.
- **فردگرایی افراطی:** تأکید بر فردگرایی و استقلال شخصی، باعث شده است که افراد کمتر به نیازهای دیگران توجه

- کنند و بیشتر به دنبال برآوردن نیازهای خود باشند. این امر، روابط عاطفی را شکننده تر می کند.
- **تأثیر فناوری:** گسترش فناوری و شبکه های اجتماعی، امکان ایجاد روابط کوتاه مدت و سطحی را آسان تر کرده است.
- دلایل پیدایش عشق سیال**
- **تغییر ساختار خانواده:** کاهش اهمیت خانواده سنتی و افزایش تعداد طلاق ها، باعث شده است که افراد به روابط عاطفی با دید دیگری نگاه کنند.
 - **تغییر نقش جنسیت ها:** تغییر در نقش های جنسیتی و افزایش استقلال زنان، باعث شده است که زنان نیز مانند مردان به دنبال روابط کوتاه مدت باشند.
 - **تغییر ارزش ها:** تغییر ارزش های جامعه و تأکید بر لذت گرایی و مصرف گرایی، بر روابط عاطفی نیز تأثیر گذاشته است.
 - **عدم امنیت اقتصادی:** عدم امنیت شغلی و اقتصادی، باعث شده است که افراد کمتر به آینده فکر کنند و بیشتر به دنبال لذت بردن از لحظه حال باشند.
- نظریه پست مدرن نیز، با تأکید بر سیالیت، چندگانگی و نسبییت مفاهیم، به ما دیدگاهی متفاوت از پدیده های اجتماعی مانند طلاق ارائه می دهد. در این دیدگاه، طلاق نه تنها یک رویداد حقوقی یا اجتماعی، بلکه یک تجربه زیسته فردی است که تحت تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و تکنولوژیکی پیچیده ای شکل می گیرد (سیدمن، ۱۴۰۲: ۱۰۸).
- **تغییر در مفهوم رابطه:** در زیست جهان مجازی، روابط عاطفی به سرعت شکل می گیرند و به همان سرعت نیز از بین می روند. این امر باعث می شود که مفهوم رابطه از یک پیوند پایدار و عمیق به یک تعامل گذرا و سطحی تبدیل شود. در نتیجه، افراد به راحتی می توانند روابط خود را قطع کنند و به دنبال گزینه های جدید باشند.
 - **چندگانگی هویت:** در فضای مجازی، افراد می توانند هویت های مختلفی برای خود بسازند. این امر باعث می شود که مرز بین واقعیت و مجازی بودن از بین برود و افراد بتوانند در روابط مجازی، هویت های ایدئال خود را تجربه کنند. این امر می تواند به ایجاد انتظارات غیرواقعی در روابط واقعی و در نهایت به طلاق منجر شود.
 - **کاهش تعاملات رودررو:** با افزایش استفاده از فضای مجازی، تعاملات رودررو کاهش یافته است. این امر باعث می شود که افراد مهارت های ارتباطی لازم برای حل تعارضات و حفظ روابط را از دست بدهند.
 - **افزایش انزوا:** در حالی که فضای مجازی امکان برقراری ارتباط با تعداد زیادی از افراد را فراهم می کند، اما می تواند باعث افزایش احساس انزوا و تنهایی نیز شود. این احساس می تواند به مشکلات در روابط زوجین و در نهایت به طلاق منجر شود.
 - **نسبییت حقیقت:** در فضای مجازی، حقیقت به راحتی قابل دستکاری و تغییر است. این امر باعث می شود که افراد به سختی بتوانند به همدیگر اعتماد کنند و روابط پایدار برقرار کنند.

روش تحقیق

رویکرد این پژوهش کیفی بوده و از روش گراند تئوری برای تحلیل داده ها استفاده شده است. گراند تئوری یک رویکرد اکتشافی است که هدف آن کشف نظریه های جدید از داده های جمع آوری شده است (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۱۵۹). از آنجا که این پژوهش با شیوه کیفی انجام می گیرد، نمونه ها با منطق نمونه گیری کیفی انتخاب می شوند. شیوه نمونه گیری مناسب در این روش نمونه گیری هدفمند است. در این نوع نمونه گیری، موردهایی که مشاهده و بررسی می شوند طوری انتخاب می شوند که تا حدودی واقعیت های محتمل را شامل شوند، و گرنه نمونه گیری با تورش روبه رو خواهد بود و نمی توان به نتایج تحقیق اطمینان کرد. لذا باید، به طور نظری، تصویری از همه حالت های ممکن در واقعیت مورد بررسی، به دست آورد (صدر نبوی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹). برای جمع آوری داده ها، مصاحبه های عمیق با ۲۰ نفر از افرادی که به مراکز مشاوره پیش از طلاق مراجعه کرده بودند،

انجام شد.

با توجه به آنکه در این پژوهش از مدل گراند تئوری استفاده شد، لذا کدگذاری به سه طریق باز، محوری، گزینشی انجام گرفت. به این صورت که کدهای باز براساس نظم منطقی و مفاهیم جامعه‌شناختی دسته‌بندی شده و به مقوله محوری دست پیدا می‌کنیم، مقوله‌های محوری براساس تعاریف شرایط علی، مداخله‌گر، زمینه‌ای، راهبردی و استراتژی و پیامدها مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به مقوله‌های محوری که با شرایط مشخص شده‌اند، مجموع مقوله‌ها و رابطه بین این مقوله‌ها به یک مقوله انتزاعی‌تر که همان مقوله گزینشی است، خواهیم رسید.

تحلیل داده‌ها با استفاده از فرایند کدگذاری سه‌مرحله‌ای گراند تئوری انجام شد. در مرحله اول (کدگذاری باز)، داده‌ها به صورت خط‌به‌خط کدگذاری و مفاهیم اولیه استخراج شدند. در مرحله دوم (کدگذاری محوری)، مفاهیم مرتبط با هم گروه‌بندی شده و روابط بین آن‌ها مشخص شد. در نهایت، در مرحله سوم (کدگذاری انتخابی)، چند مفهوم اصلی به‌عنوان مفاهیم مرکزی انتخاب شده و یک ساختار نظری جامع ارائه شد.

در اینجا برای کسب اطمینان از صحت داده‌ها، منابع آن و روش جمع‌آوری داده‌ها از چند تکنیک زیر استفاده به عمل آمد:

۱. ممیزی؛ ۲. بررسی توسط اعضا؛ ۳. مقایسه‌های تحلیلی در روش ممیزی، استاد راهنمای پایان‌نامه به‌عنوان ممیز، بر مراحل انجام کار، مفاهیم و مقوله‌های به‌دست آمده و فرایندهای کدگذاری سه‌گانه و همچنین ساخت مقوله محوری، نظارت داشت. در شیوه بررسی توسط اعضا از مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا مضامین و مقوله‌ها را ارزیابی کرده، درمورد صحت آن‌ها نظر بدهند (کراسول، ۱۹۹۴: ۴۷) در روش سوم یعنی مقایسه‌های تحلیلی (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۱۵۹) به داده‌ها رجوع شد و ساخت‌بندی نظریه با داده‌های خام مقایسه شد تا از صحت نظریه به‌دست‌آمده اطمینان حاصل شود. پاتن به سه رویکرد مصاحبه کیفی و عمیق اشاره می‌کند که عبارت‌اند از: ۱. مصاحبه گفتگویی غیررسمی؛ ۲. رویکرد راهنمای عمومی مصاحبه؛ ۳. مصاحبه باز استاندارد (پاتن، ۱۹۸۷: ۱۱۰). مصاحبه گفتگویی غیررسمی بر خلق سؤالات در زمان تعامل طبیعی استوار است. هیچ مجموعه سؤالی از قبل وجود ندارد، برای اینکه مصاحبه‌گر از قبل به‌طور دقیق نمی‌داند که چه چیزی در حال روی دادن است. داده‌های جمع‌آوری شده برای هر فرد متفاوت است. ممکن است با یک شخص چندین بار مصاحبه شود (همان: ۱۱۱). رویکرد دوم، یعنی راهنمای عمومی مصاحبه، بر این اصل استوار است که مصاحبه‌گر فهرستی از سؤالات یا موضوعات را تهیه می‌کند و در طی فرایند مصاحبه آن‌ها را پیگیری می‌کند. راهنمای مصاحبه عمومی، زمانی تدارک دیده می‌شود که اطمینان حاصل شود که ضرورتاً اطلاعات مشابهی از تعدادی از افراد به‌دست می‌آید (همان). مصاحبه باز استاندارد دربردارنده مجموعه سؤالاتی است که به‌دقت نوشته و طراحی شده و از هر پاسخگو سؤالات مشابهی پرسیده شود. انعطاف‌پذیری کم‌وبیش محدود شده و بستگی به ماهیت تحقیق و مهارت‌های مصاحبه‌کنندگان دارد (همان: ۱۱۲). پاتن ادامه می‌دهد که ترکیب رویکردهای فوق نیز امکان‌پذیر است (همان: ۱۵). در پژوهش پیش‌رو برای جمع‌آوری داده‌ها، در چند مصاحبه اول از رویکرد «مصاحبه گفتگویی یا غیررسمی» استفاده شد؛ چرا که هنوز فضای پژوهش و آنچه در حال رخ دادن بود برای محقق آشکار نبود؛ زیرا در رویکرد نظریه‌مبنایی، محقق بدون هیچ پیش‌فرضی وارد میدان پژوهش می‌شود. در ادامه، برای جمع‌آوری داده‌ها، از «رویکرد راهنمای عمومی مصاحبه» بهره گرفته شد. برای به‌دست‌آوردن قابلیت اعتماد این پژوهش، از هر سه رویکرد مذکور استفاده شد. بدین معنی که استاد راهنما بر کلیه مراحل انجام کار توسط نگارنده نظارت داشت، سپس نتایج به جامعه آماری برگردانده شد تا آن‌ها نیز نتایج را تأیید کنند. درنهایت این نتایج با داده‌های خام تطبیق داده شد تا از صحت آن‌ها یقین حاصل شود. همچنین درنهایت کدهای احصاشده از مصاحبه‌ها توسط دو پژوهشگر کیفی بازبینی شده و مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌ها

توصیف ویژگی‌های زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان در تحقیق

مشارکت‌کنندگان در این تحقیق ۲۰ نفر از مراجعه‌کنندگان زن و مرد مراکز مشاوره پیش از طلاق در شهر مشهد در بازه سنی ۱۸ تا ۳۵ سال بوده‌اند. تحصیلات پنج نفر از آن‌ها کمتر از لیسانس و دو نفر فوق‌لیسانس و بقیه لیسانس بوده است.

جدول ۱. توصیف ویژگی‌های زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان در تحقیق

شماره زوج	سن شوهر	سن زن	تحصیلات شوهر	تحصیلات زن	شغل شوهر	شغل زن
۱	۲۵	۲۳	لیسانس	لیسانس	مهندس نرم‌افزار	معلم ابتدایی
۲	۳۰	۲۸	فوق لیسانس	لیسانس	پزشک	حسابدار
۳	۲۲	۲۱	فوق دیپلم	دیپلم	کارمند فروش	خانه‌دار
۴	۲۷	۲۵	لیسانس	لیسانس	برنامه‌نویس	طراح گرافیک
۵	۳۵	۳۳	فوق لیسانس	لیسانس	دیپلم	دیپلم
۶	۲۹	۲۷	زیردیپلم	زیردیپلم	کارگر ساختمانی	فروشنده
۷	۲۴	۲۲	لیسانس	لیسانس	معلم زبان	پرستار
۸	۳۵	۳۵	دکتری	دکتری	استاد دانشگاه	آزاد
۹	۲۸	۲۶	لیسانس	لیسانس	حسابدار	روانشناس
۱۰	۳۴	۲۹	فوق لیسانس	لیسانس	کارمند	کارمند
۱۱	۳۳	۳۰	لیسانس	لیسانس	مهندس عمران	مترجم
۱۲	۲۵	۱۸	دیپلم	دیپلم	راننده	فروشنده
۱۳	۲۸	۲۴	فوق لیسانس	لیسانس	کادر درمان	هنرمند
۱۴	۳۴	۳۲	لیسانس	لیسانس	برنامه‌نویس	طراح وب
۱۵	۳۰	۲۷	فوق لیسانس	فوق لیسانس	مدرس	مشاور سازمان
۱۶	۳۲	۲۹	لیسانس	لیسانس	فروشنده	خانه‌دار
۱۷	۲۶	۲۴	دیپلم	دیپلم	کارگر کارخانه	فروشنده
۱۸	۳۱	۲۸	فوق لیسانس	لیسانس	مهندس شیمی	معلم
۱۹	۲۹	۲۷	لیسانس	لیسانس	برنامه‌نویس	طراح گرافیک
۲۰	۳۰	۳۰	لیسانس	لیسانس	حسابدار	حسابدار

یافته‌های تحقیق

جدول ۲. تمرکز بر تعاملات آنلاین و محتوا

شاهد مثال	کد باز	کد محوری	کد گزینشی	تفسیر جامعه‌شناختی
استفاده از عبارات کلیشه‌ای و بی‌احساس در توصیف احساسات نسبت به همسر	تغییر در سبک بیان احساسات	سرکوب احساسات: تلاش برای پنهان کردن احساسات واقعی و نشان‌دادن یک تصویر مثبت از رابطه	اجتناب از صمیمیت	فرد ممکن است از بیان احساسات واقعی خود هراس داشته باشد یا احساس کند که شنیده نمی‌شود.
استفاده از هشتک‌هایی مانند #تنها، #دلشکسته، #غمگین در پست‌های شبکه‌های اجتماعی	استفاده از هشتک‌های مرتبط با تنهایی و غم	بیان علنی احساسات منفی: تلاش برای به‌اشتراک گذاشتن احساسات منفی با دیگران در فضای مجازی	بیان احساسات منفی در فضای عمومی	فرد به دنبال همدلی و حمایت از دیگران است.
افزایش فاصله زمانی بین پاسخ‌ها به پیام‌های همسر	ایجاد فاصله زمانی در تعاملات	کاهش تعامل: کاهش تعاملات روزمره با همسر در فضای مجازی.	کاهش تعاملات روزمره	فرد تمایل کمتری به برقراری ارتباط با همسر دارد.
ساختن داستان‌های دروغین در مورد محل کار یا دوستان برای توجیه غیبت یا دیررسیدن	ایجاد داستان‌های کاذب: ساختن داستان‌های کاذب در مورد فعالیت‌های خود برای پنهان کردن واقعیت	فریبکاری: تلاش برای پنهان کردن حقیقت و ایجاد فاصله بین خود و همسر	ایجاد فاصله	اعتماد در رابطه از بین رفته است.

جدول ۳. تمرکز بر فعالیت‌های آنلاین و تغییرات در سبک زندگی

شاهد مثال	کد باز	کد محوری	کد گزینشی	تفسیر جامعه‌شناختی
دنبال کردن صفحات اینستاگرام و وبلاگ‌هایی با موضوعاتی مانند خودشناسی، روانشناسی و توسعه فردی	افزایش علاقه به محتواهای مرتبط با خودشناسی و رشد فردی	رشد فردی	جستجوی هویت جدید: تلاش برای کشف هویت جدید و مستقل از رابطه	فرد به دنبال یافتن معنای جدیدی برای زندگی خود است.
کاهش شرکت در فعالیت‌های مشترک و ترجیح دادن فعالیت‌های انفرادی	کاهش اشتراک در فعالیت‌های مشترک: لغو عضویت در فعالیت‌هایی که قبلاً به صورت مشترک با همسر استفاده می‌شد	انحلال تعامل	کاهش تعاملات مشترک: کاهش تعاملات مشترک و ایجاد فاصله بین خود و همسر در اوقات فراغت	زوجین کمتر اوقات خوشی را با هم سپری می‌کنند.
تغییر در سبک لباس پوشیدن و استفاده از لباس‌هایی که قبلاً استفاده نمی‌کرد	ایجاد تغییرات ظاهری: تغییر در سبک لباس پوشیدن، آرایش یا مدل مو	بیان استقلال	تلاش برای ایجاد هویت جدید: تلاش برای ایجاد یک تصویر جدید از خود و فاصله گرفتن از تصویر قبلی	نشانه‌ای از تمایل به شروع یک زندگی جدید است.

جدول ۴. تمرکز بر تعاملات آنلاین با دیگران

شاهد مثال	کد باز	کد محوری	کد گزینشی	تفسیر جامعه‌شناختی
بیان احساس حسادت نسبت به زندگی زناشویی دوستان در شبکه‌های اجتماعی	مقایسه خود با دیگران: مقایسه خود با دیگر زوجها و بیان احساس حسادت	کاهش رضایت از رابطه: مقایسه رابطه خود با روابط دیگران و احساس ناراضی از رابطه خود	مقایسه با دیگران	فرد احساس می‌کند رابطه او به اندازه روابط دیگران رضایت‌بخش نیست.
جستجوی مقالات و وبلاگ‌هایی در مورد طلاق و مراحل قانونی آن	جستجوی راه‌حل‌های جدایی: جستجوی اطلاعات در مورد قوانین طلاق و مراحل آن	آمادگی برای جدایی: فرد به جدایی فکر می‌کند و در حال آماده‌سازی خود برای این مرحله است.	بررسی گزینه‌های قانونی	فرد به دنبال راه‌حل دائمی برای مشکلات رابطه است.

جدول ۵. تمرکز بر استفاده از فناوری

شاهد مثال	کد باز	کد محوری	کد گزینشی	تفسیر جامعه‌شناختی
ایجاد حساب کاربری جعلی در توئیتر با نام مستعار برای دنبال کردن افراد ناشناس	ایجاد حساب‌های کاربری جعلی: ایجاد حساب‌های کاربری جعلی در شبکه‌های اجتماعی برای برقراری ارتباط با افراد جدید	تعامل با افراد ناشناس	جستجوی تأیید اجتماعی خارج از رابطه: تلاش برای جلب توجه و تأیید دیگران در فضای مجازی	فرد به دنبال تأیید احساسی است که در رابطه خود دریافت نمی‌کند.
نصب اپلیکیشن ردیابی روی تلفن همراه همسر بدون اطلاع او	استفاده از فناوری برای نظارت بر همسر: استفاده از اپلیکیشن‌های ردیابی برای ردیابی موقعیت مکانی همسر	نقض حریم خصوصی	کنترل و عدم اعتماد: تلاش برای کنترل رفتار همسر و نشان دادن عدم اعتماد به او	نشان دهنده وجود مشکلات جدی در رابطه و احتمال سوءظن است.
استفاده از هدفون هنگام حضور همسر در خانه برای جلوگیری از مکالمه صحبت کردن با همسر	استفاده از فناوری برای اجتناب از تعامل: استفاده از هدفون یا گوش دادن به موسیقی با صدای بلند برای اجتناب از صحبت کردن با همسر	استفاده از فناوری برای افزایش فاصله	ایجاد فاصله عاطفی: تلاش برای ایجاد فاصله عاطفی و اجتناب از تعاملات نزدیک با همسر	فرد تمایلی به برقراری ارتباط صمیمانه با همسر ندارد.

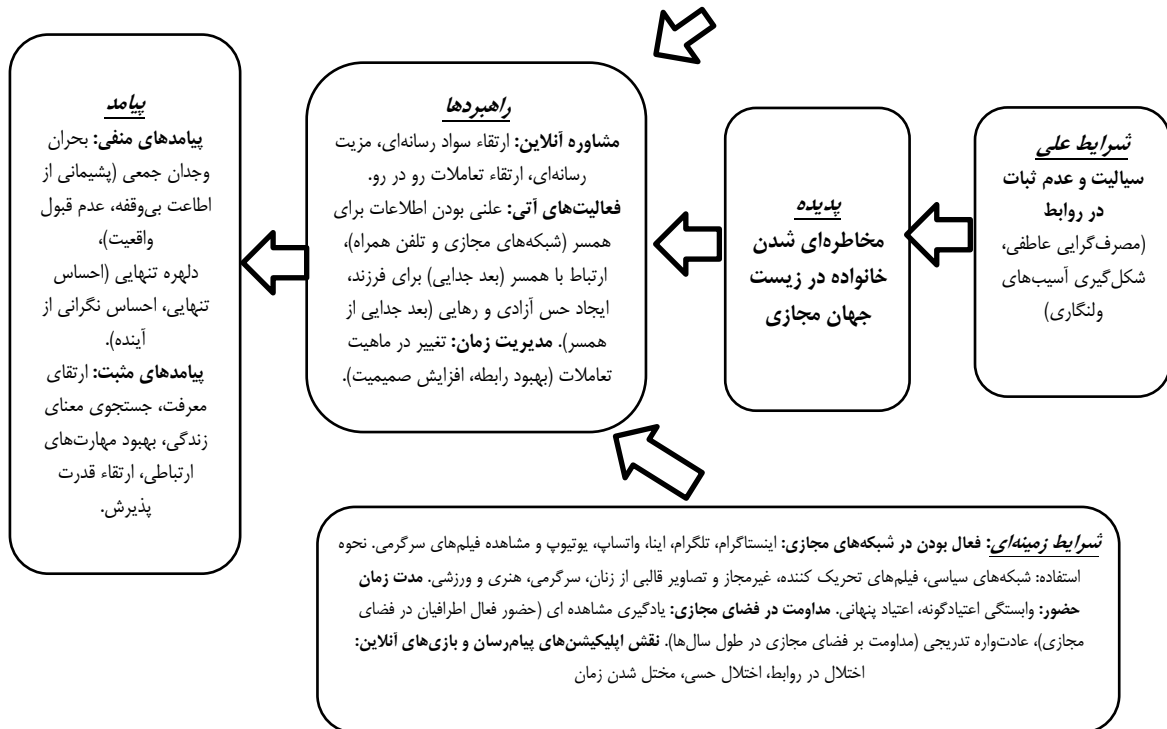
جدول ۶. تمرکز بر تغییرات در تعاملات با دنیای واقعی

شاهد مثال	کد باز	کد محوری	کد گزینشی	تفسیر جامعه‌شناختی
عدم شرکت در مراسم تولد اعضای خانواده	کاهش مشارکت در فعالیت‌های خانوادگی؛ کاهش حضور در مراسم خانوادگی و گردهمایی‌های فامیلی	کاهش تعلق به خانواده؛ کاهش احساس تعلق به خانواده و فاصله گرفتن از آن‌ها	اجتناب از تعاملات خانوادگی	فرد به دنبال ایجاد یک هویت مستقل از خانواده است.
تغییر در روتین روزانه و صرف وقت بیشتر برای فعالیت‌های فردی	تغییر در برنامه‌های روزانه؛ تغییر در برنامه‌های روزانه و کاهش زمان صرف شده برای فعالیت‌های مشترک	کاهش وابستگی متقابل؛ کاهش وابستگی متقابل در زندگی روزمره و ایجاد روال‌های جداگانه	کاهش تعلق خاطر	زوجین کمتر به یکدیگر وابسته هستند و زندگی‌های جداگانه‌ای را دنبال می‌کنند.
پیوستن به یک باشگاه ورزشی یا کلاس آموزشی جدید	افزایش فعالیت‌های انفرادی؛ افزایش شرکت در فعالیت‌های انفرادی مانند ورزش، مطالعه یا گذراندن وقت در طبیعت	جستجوی هویت فردی؛ تلاش برای کشف خود و علایق شخصی	تمرکز بر رشد شخصی	فرد به دنبال یافتن معنا و هدف در زندگی خود است.

جدول ۷. تمرکز بر تغییرات در تعاملات با دوستان

شاهد مثال	کد باز	کد محوری	کد گزینشی	تفسیر جامعه‌شناختی
صرف وقت بیشتر با دوستان شخصی و کاهش تعامل با دوستان مشترک	تقسیم‌بندی دوستان؛ تقسیم دوستان به دو گروه، دوستان مشترک و دوستان شخصی	ایجاد شبکه‌های اجتماعی جداگانه؛ ایجاد شبکه‌های اجتماعی جداگانه برای خود و همسر	اولویت‌بندی	فرد به دنبال ایجاد یک هویت اجتماعی جداگانه است.
صحبت‌کردن بیشتر با دوستان در مورد مشکلات رابطه و درخواست مشاوره از آن‌ها	تغییر در موضوعات گفتگو؛ تغییر در موضوعات گفتگو با دوستان و تمرکز بر مشکلات رابطه	جستجوی تأیید اجتماعی؛ تلاش برای کسب تأیید اجتماعی برای تصمیمات خود	تأییدطلبی	فرد به دنبال تأیید دیگران برای تصمیماتی است که ممکن است بر رابطه او تأثیر بگذارد.

شرایط مد/خله گر: انتقال حس مقایسه نسنجیده: برافروختن حس منفی (حسادت، ناامنی، حقارت)، کاهش رضایت‌مندی، تعارض همراه با اضطراب. وابستگی به اینترنت: کاهش ارتباط کلامی-غیر کلامی، بیگانگی (عدم همسرابوری، عدم عطوفت، خشونت فیزیکی)، وجود خلأ (ارتباطی، زمانی، رابطه‌ای). شکل‌گیری انتظارات زوجین: تغییر ایده و ارزش‌ها. ایراد و انتقاد به همسر و بالعکس: فقدان مهارت ارتباطی، سلب آزادی مشروع، هنجاریابی توافق نشده، وجود مسائل اخلاقی، عدم مسئولیت‌پذیری. سلامت روانی و اجتماعی زوجین: ذهنی- رفتاری (کاهش توانمندی عاطفی)، اجتماعی (سلب حرمت، سوء تفاهم در ارتباطات، رشد فردگرایی)، پیدایش حالت ناخوشایند و آشفتگی درونی همسر مصرف‌کننده شبکه مجازی. حس و حال استفاده از فضای مجازی: پیدایش احساسات منفی (ناامنی با خیانت، ترس، تحقیر شدن)، احساسات مثبت: رسیدن به آرامش (بخشش، نیاز به حمایت، رهایی). عدم رضایت از میل جنسی.

نمودار ۱. مدل تحلیلی تأثیر زیست جهان مجازی بر طلاق زوجین جوان

بحث

پژوهش حاضر با هدف بررسی فرایندهای طلاق در زیست جهان مجازی انجام شد. نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که طلاق در این بستر تحت تأثیر عوامل متعدد و پیچیده‌ای قرار دارد که در تعامل با یکدیگر، فرایند طلاق را شکل می‌دهند.

شرایط علی

- **مقایسه اجتماعی:** فردی که دائماً عکس‌های زندگی‌های ایدئال دیگران را در شبکه‌های اجتماعی می‌بیند، ممکن است احساس کند زندگی خودش نسبت به دیگران کمبود دارد و این امر به کاهش رضایت زناشویی منجر شود.
- **کاهش تعاملات رودررو:** زوجی که بیشتر وقت خود را به‌صورت جداگانه و با گوشی‌های همراهشان می‌گذرانند، فرصت کمی برای برقراری ارتباط صمیمانه با یکدیگر پیدا می‌کنند و این امر به سرد شدن رابطه منجر می‌شود.
- **ایجاد هویت‌های آنلاین متفاوت:** فردی که در فضای مجازی شخصیتی متفاوت از شخصیت واقعی خود ایجاد می‌کند، ممکن است در روابط واقعی نیز دچار سردرگمی و تضاد شود.
- **جستجوی تأیید اجتماعی:** فردی که به دنبال تأیید دیگران برای تصمیمات خود است، ممکن است در فضای مجازی به دنبال نظرات مثبت درباره خود بگردد و این امر به وابستگی بیش‌ازحد به تأیید دیگران منجر شود.
- **بیان احساسات منفی در فضای مجازی:** فردی که خشم و ناراحتی خود را به‌صورت آنلاین بیان می‌کند، ممکن

است به جای حل مشکلات، آن‌ها را تشدید کند و به رابطه آسیب بزند.

«مقایسه اجتماعی یکی از عوامل اصلی است که می‌تواند به کاهش رضایت زناشویی منجر شود. زمانی که افراد خود را با تصاویر ایدئال دیگران در شبکه‌های اجتماعی مقایسه می‌کنند، ممکن است احساس کمبود و ناامیدی کنند.»

«کاهش تعاملات رودررو به معنای کاهش فرصت برای برقراری ارتباط صمیمانه و حل مشکلات است. این امر می‌تواند به سرد شدن تدریجی رابطه منجر شود.»

شرایط مداخله‌گر

- **میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی:** فردی که روزانه چندین ساعت در اینستاگرام و فیس‌بوک وقت می‌گذراند، نسبت به کسی که کمتر از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کند، بیشتر در معرض تأثیرات منفی آن‌ها بر روابط زناشویی قرار دارد.
 - **نوع شبکه اجتماعی:** یک فرد که عضو گروه‌های تخصصی طلاق و جدایی در شبکه‌های اجتماعی است، ممکن است بیشتر به سمت افکار منفی و تصمیم‌گیری برای جدایی سوق داده شود. در مقابل، عضویت در گروه‌های پشتیبانی از خانواده می‌تواند تأثیر متفاوتی داشته باشد.
 - **میزان وابستگی به فضای مجازی:** فردی که برای انجام هر کاری به تلفن همراه خود متکی است و حتی در هنگام صرف غذا یا گفتگو با همسرش به صفحه گوشی خیره می‌شود، وابستگی شدیدی به فضای مجازی دارد و احتمال تأثیرگذاری آن بر روابطش بیشتر است.
 - **مهارت‌های ارتباطی:** فردی که در بیان احساسات خود در دنیای واقعی مشکل دارد، ممکن است در فضای مجازی نیز نتواند ارتباط مؤثری با همسرش برقرار کند و این امر به سوءتفاهم و فاصله گرفتن منجر شود.
 - **وجود مشکلات قبلی در رابطه:** زوجی که قبلاً مشکلات اعتماد بینشان وجود داشته است، ممکن است در فضای مجازی به دنبال شواهدی برای تأیید شک‌های خود بگردند و این امر به تشدید مشکلات منجر شود.
- «میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی به عنوان یک متغیر مداخله‌گر، می‌تواند احتمال تأثیرگذاری این پلتفرم‌ها بر روابط زناشویی را افزایش دهد. به عنوان مثال، افرادی که زمان قابل توجهی را در شبکه‌های اجتماعی سپری می‌کنند، ممکن است کمتر به تعاملات رودررو با همسر خود بپردازند.»
- «نوع شبکه اجتماعی نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. عضویت در گروه‌های تخصصی با موضوعات مرتبط با روابط و طلاق می‌تواند افکار منفی را تقویت کرده و احتمال تصمیم‌گیری برای جدایی را افزایش دهد.» «فرهنگ و ارزش‌های حاکم بر جامعه، نقش مهمی در شکل‌گیری انتظارات افراد از روابط زناشویی و استفاده از شبکه‌های اجتماعی دارند. در جوامعی که فردگرایی رواج دارد، افراد ممکن است بیشتر به دنبال تأمین نیازهای فردی خود در فضای مجازی باشند.»
- «وضعیت اقتصادی می‌تواند به عنوان یک عامل استرس‌زا، روابط زناشویی را تحت تأثیر قرار دهد. استفاده از شبکه‌های اجتماعی به عنوان مکانیسم مقابله با استرس، ممکن است در کوتاه‌مدت تسکین‌بخش باشد، اما در درازمدت می‌تواند به مشکلات جدی‌تری منجر شود.»

شرایط زمینه

- **فرهنگ و ارزش‌ها:** در فرهنگ‌هایی که به فردگرایی بیشتر تأکید می‌شود، افراد ممکن است بیشتر به دنبال تأمین نیازهای فردی خود در فضای مجازی باشند و این امر به کاهش اهمیت روابط زناشویی منجر شود.
- **وضعیت اقتصادی:** مشکلات اقتصادی می‌تواند باعث افزایش استرس و تنش در روابط زناشویی شود و استفاده از فضای مجازی به عنوان راهی برای فرار از این مشکلات، می‌تواند این مشکلات را تشدید کند.
- **سن و تحصیلات:** افراد جوان‌تر که با فناوری بیشتر آشنا هستند، ممکن است بیشتر از فضای مجازی استفاده کنند و

در نتیجه بیشتر در معرض تأثیرات منفی آن قرار بگیرند.

- **ساختار خانواده:** در خانواده‌های گسترده، حمایت اجتماعی بیشتری وجود دارد و افراد ممکن است کمتر به فضای مجازی برای برآوردن نیازهای عاطفی خود متکی باشند.
- «فرهنگ و ارزش‌های حاکم بر جامعه، نقش مهمی در شکل‌گیری انتظارات افراد از روابط زناشویی و استفاده از شبکه‌های اجتماعی دارند. در جوامعی که فردگرایی رواج دارد، افراد ممکن است بیشتر به دنبال تأمین نیازهای فردی خود در فضای مجازی باشند.»

«وضعیت اقتصادی می‌تواند به عنوان یک عامل استرس‌زا، روابط زناشویی را تحت تأثیر قرار دهد. استفاده از شبکه‌های اجتماعی به عنوان مکانیسم مقابله با استرس، ممکن است در کوتاه‌مدت تسکین‌بخش باشد، اما در درازمدت می‌تواند به مشکلات جدی‌تری منجر شود.»

تعاملات و پیامدها

- **تعامل:** مقایسه اجتماعی (شرایط علی) + مهارت‌های ارتباطی ضعیف (شرایط مداخله‌گر) = کاهش اعتمادبه‌نفس و افزایش حسادت
 - **پیامد:** کاهش تعاملات رودررو (شرایط علی) = افزایش احساس تنهایی و جدایی عاطفی
 - **تعامل:** ایجاد هویت‌های آنلاین متفاوت (شرایط علی) + وجود مشکلات قبلی در رابطه (شرایط مداخله‌گر) = افزایش احتمال خیانت
- «تعامل بین مقایسه اجتماعی و مهارت‌های ارتباطی ضعیف می‌تواند به کاهش اعتمادبه‌نفس و افزایش حسادت منجر شود. این امر می‌تواند به نوبه خود، بر کیفیت تعاملات زوجین و درنهایت بر رضایت زناشویی تأثیر بگذارد.»
- «کاهش تعاملات رودررو به عنوان یک پیامد مستقیم، می‌تواند به افزایش احساس تنهایی و جدایی عاطفی منجر شود. این احساسات منفی می‌توانند به تدریج به سایر جنبه‌های زندگی فردی و زناشویی نیز سرایت کنند.»

پیامدهای کلی

- کاهش رضایت زناشویی
 - افزایش احتمال طلاق
 - مشکلات روانی (افسردگی، اضطراب)
 - ضعف در روابط اجتماعی
 - اختلال در تعادل کار و زندگی
- درنهایت می‌توان گفت مکانیسم‌های تأثیر زیست‌جهان فضای مجازی بر طلاق زوجین مشهودی عبارت‌اند از:

ایجاد انتظارات غیرواقعی

- **ایدئال‌سازی روابط:** شبکه‌های اجتماعی اغلب تصویر ایدئالی از روابط زناشویی ارائه می‌دهند. زوج‌ها ممکن است تصور کنند که تمام زوج‌های دیگر زندگی بی‌نقصی دارند و این امر می‌تواند منجر به مقایسه منفی خود با دیگران شود.
- **فیلتر کردن واقعیت:** افراد تمایل دارند جنبه‌های مثبت زندگی خود را در شبکه‌های اجتماعی به نمایش بگذارند و جنبه‌های منفی را پنهان کنند. این امر می‌تواند باعث ایجاد تصورات غیرواقعی از زندگی دیگران شود و انتظارات نامعقولی را در افراد ایجاد کند.
- **کاهش رضایت از زندگی فعلی:** مقایسه مداوم با زندگی دیگران می‌تواند باعث کاهش رضایت از زندگی فعلی شود و افراد را از دستاوردهای خود غافل کند.

کاهش تعاملات رودررو

- **جایگزینی تعاملات آنلاین با تعاملات رودررو:** گذراندن زمان زیاد در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به کاهش زمان صرف شده برای تعاملات رودررو با همسر منجر شود.
- **کاهش کیفیت تعاملات:** حتی زمانی که زوجین با هم هستند، ممکن است حواسشان به گوشی‌های همراهشان باشد و نتوانند ارتباط عمیق و صمیمی برقرار کنند.
- **کاهش فرصت برای حل مشکلات:** تعاملات رودررو فرصت بهتری را برای بیان احساسات، حل مشکلات و تقویت پیوند عاطفی فراهم می‌کند. کاهش این تعاملات می‌تواند به افزایش فاصله عاطفی بین زوجین منجر شود.

افزایش حسادت و عدم اعتماد

- **مقایسه همسر با دیگران:** مشاهده تعاملات همسر با دیگران در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند باعث ایجاد حسادت و عدم اعتماد شود.
- **تفسیر نادرست پیام‌ها:** پیام‌های مبهم یا تعاملات دوستانه در شبکه‌های اجتماعی ممکن است به اشتباه تفسیر شوند و به سوء تفاهم و مشاجره بین زوجین منجر شوند.

نتیجه‌گیری

این پژوهش ابعاد مختلف نقش اینترنت و فضای مجازی را که امروزه با گسترش کانال‌ها و گروه‌های نرم‌افزارهایی همچون تلگرام، واتس‌اپ، توئیتر، فیس‌بوک، اینستاگرام و... در خانواده‌ای ایرانی گسترش یافته از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داده است.

متخصصان در خصوص تحلیل نقش اینترنت و تأثیرات آن در زندگی امروزی خانواده‌های ایرانی، معتقد بودند که گرچه پیش از اینترنت نیز در خانواده‌ها مشکلات و اختلافاتی وجود داشته است، اما مشکلات امروزی از سنخ دیگری است. بحث آن‌ها تنها اینترنت نیست، بلکه موضوع مهم تغییر و تحولات زندگی امروزی نسبت به زندگی سنتی گذشته است که با تغییرات سبک زندگی، افزایش تحصیلات زنان، تغییر نقش‌های زن و مرد، تغییر تفکرات و ارزش‌های فرهنگی و... و در نهایت با ورود اینترنت و اطلاع‌رسانی‌های ناشی از آن، خانواده‌های امروزی با گذشته تفاوت‌های بسیاری دارند. در واقع زنان و مردان امروزی خواسته‌ها و نیازهای متفاوتی دارند که اگر در بطن خانواده تأمین نشوند به اختلافات زناشویی می‌انجامد. اینترنت ابزاری است که باعث تشدید، تسهیل و سرعت بخشی به این وضعیت شده است و نمی‌توان گفت که اینترنت تنها علت اصلی مشکلات بوده است. به عبارت بهتر در کنار عوامل اصلی اختلافات زوجین، در این دو فضایی شدن، اینترنت یک عامل فعال‌ساز است که می‌تواند تشدیدکننده این وضعیت باشد. زنان و مردانی که از همسر و زندگی خصوصی خود ناراضی هستند، خلأهای عاطفی خود را در دنیای مجازی و در وجود دیگران جستجو می‌کنند که این مسئله باعث دوری هر چه بیشتر و طلاق عاطفی بین زوجین می‌شود. به باور متخصصان حوزه خانواده تداوم چنین شرایطی، منجر به بروز روابط جنسی فرازناشویی و خیانت به همسر می‌شود که در خصوص علت‌یابی آن نباید فقط به اینترنت و روابط مجازی فکر کرد بلکه باید علت‌های ریشه‌ای‌تر و اساسی‌تر آن را در روابط بین فردی زوجین، مهارت‌های ارتباطی و روابط جنسی، مسائل اقتصادی خانواده، مشکلات فرهنگی-اجتماعی و... جستجو کرد و در نهایت در خاتمه این زنجیره باید دید که اینترنت، فضای مجازی و روابط نامتعارف با جنس مخالف و... چگونه به خیانت زناشویی منجر شده است؛ بنابراین در این زمینه زنجیره‌ای از علت‌ها دخیل بوده‌اند که در انتها به اینترنت و فضای مجازی و روابط نامتعارف زناشویی و خیانت منتهی شده است.

نتایج حاصل از مصاحبه‌ها نشان داد وسیله‌ها و ابزارهای ارتباطی و فناوری به‌تنهایی باعث بروز شکل نمی‌شوند و بلکه شرایط اجتماعی، فردی، خانوادگی، نوع استفاده و مدت‌زمان استفاده از فضای مجازی در فروپاشی خانواده نقش مهمی در این مسئله ایفا می‌کنند. در ابتدا شکافی بین زوجین وجود دارد و این شکاف‌ها می‌تواند به شکل عدم تفاهم، اختلاف در سلیقه‌ها، ناسازگاری

زناشویی، کاهش رضایت از زندگی زناشویی، تعارضات و درگیری‌های خانوادگی، دوری زوجین از یکدیگر، طلاق عاطفی و... در بستر فرهنگی مشهد بروز کند.

بنابراین اختلاف در روابط زوجین ناشی از علل اساسی دیگری (مانند علل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، خانوادگی و...) است، اما در ادامه بروز مشکلات در خانواده، وابستگی به ابزارهای فناوری، استفاده نامناسب و افراطی از اینترنت، ناآگاهی از رسانه‌ها و نداشتن سواد ارتباطی و رسانه‌ای باعث تشدید ایجاد فضای بی‌اعتمادی و شک و تردید در بین زوجین می‌شود و این فرایند به‌مرور زمان باعث می‌شود که رابطه بین زوجین سردتر شود و مشکلات خانوادگی آن‌ها تشدید شوند و به سمت فروپاشی حرکت کنند.

استفاده از شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در بروز طلاق نشان می‌دهد که ارتباط معناداری بین افزایش آمار طلاق در کشور و استفاده از شبکه‌های اجتماعی وجود دارد، به نحوی که هرچقدر استفاده زوجین از این شبکه‌ها و پلتفرم‌های اینترنتی بیشتر باشد، سردی روابط زناشویی و در نهایت طلاق هم بیشتر است. شاید علت آن نیز چشم و هم‌چشمی، عدم رضایت از رابطه تحت تأثیر مشاهده زندگی‌های لاکچری و بعضاً نمایشی در این شبکه‌ها، تنوع‌طلبی، نارضایتی از شریک عاطفی و... باشد. لازم به ذکر است، با این که دولت سیاست‌های تشویقی برای ازدواج و تشکیل خانواده و حتی فرزندآوری در نظر گرفته، در سال‌های اخیر به دلیل مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، جوانان تمایلی به ازدواج و فرزندآوری ندارند و در مقابل، فارغ از دلایل بروز طلاق در کشور شاهد افزایش چشمگیر آمار این معضل اجتماعی هستیم. بنابراین بهتر است سیاست‌هایی در جهت تقویت آموزش‌های پیش از ازدواج، دسترسی ارزان یا حتی رایگان به مشاوره‌های خانواده، بهبود وضعیت اقتصادی به منظور کاهش فشارهای مالی به خانواده‌ها، تقویت حمایت‌های اجتماعی از زوجین و... در دستور کار سازمان‌های مربوطه قرار گیرد تا اثرات آن در تقویت بنیان خانواده‌ها را شاهد باشیم.

پیشنادهای کاربردی

با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادی زیر ارائه می‌شود. پژوهش ما نشان داد استفاده از فضای مجازی می‌تواند بر رضایت زناشویی و درخواست برای طلاق در بین زوجین مؤثر باشد. در سطح کلان مسئولین با فرهنگ‌سازی در این زمینه می‌توانند به موفقیت هر چه بیشتر زندگی‌های زناشویی در سطح جامعه کمک کنند. بنابراین پیشنهادی کاربردی این پژوهش عبارت‌اند از:

- تشویق زوجین به استفاده درست و به‌اندازه از شبکه‌های اجتماعی و دنیای مجازی برای افزایش رضایت زناشویی و کاهش طلاق در جامعه؛
 - در زمینه کاهش طلاق پیشنهاد می‌شود که در سازمان‌های متولی خانواده، مشاوره‌های پیش از ازدواج به‌طور جدی دنبال شود و با برگزاری همایش، سمینارها و کارگاه‌های آموزشی مختلف جهت یادگیری و بهره‌مندی زوجین از کارکردهای مثبت فضای مجازی در جهت تقویت و حفظ روابط همسران و آگاه‌سازی زوجین از خطرات و تهدیدات شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی گام مهمی برداشته شود؛
 - بررسی برنامه‌های پیش روی زوجین بعد طلاق و پیامدهای آن؛
 - زوجین باید نهایت وفاداری خود را نسبت به همسرانشان نشان دهند. زوجین باید صمیمیت خود را ارتقا دهند، به‌گونه‌ای که بیان احساسات و فراهم آوردن حمایت عاطفی طرفین در اولویت قرار بگیرد. برای افزایش این صمیمیت زوجین باید زمان بیشتری را برای باهم بودن، مصاحبت حتی در باب اطلاعات منتشرشده در این شبکه‌ها بپردازند تا نزدیکی به تدریج افزایش یابد و با رشد رابطه با هم کلام شدن و صحبت‌ها منجر به رضایت رابطه زناشویی شود.
- مشاوره‌های پیش از ازدواج به‌طور جدی دنبال شود و با برگزاری همایش، سمینارها و کارگاه‌های آموزشی مختلف جهت یادگیری و بهره‌مندی زوجین از کارکردهای مثبت فضای مجازی در جهت تقویت و حفظ روابط همسران گام مهمی برداشته شود.

منابع

- اداره ثبت‌احوال مشهد. sabteahval.ir/mashhad/default.aspx
- ارجمندسیاهپوش، ا. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی در بین جوانان ۲۰-۳۰ سال شهر اندیمشک. *فصلنامه توسعه اجتماعی*، ۱۴(۱)، ۱۴۹-۱۷۴. <https://doi.org/10.22055/qjsd.2019.15270>
- استراوس، ا. و کوربین، ج. (۱۳۹۱). اصول تحقیق کیفی: شیوه‌ها و رویه‌های توسعه گراند تئوری. ترجمه مریم اسماعیلی، ناهید دهقان‌نیری، علی فخرموحدی، زهرا طیبی، تابنده صادقی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- باومن، ز. (۱۴۰۲). *عشق سیال (در باب ناپایداری پیوندهای انسانی)*. ترجمه عرفان ثابتی. تهران: ققنوس.
- ربیعی، ع. و محمدزاده، ف. (۱۳۹۷). آسیب‌شناسی فضای مجازی، بررسی تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی دانشجویان. *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، ۴۳-۶۰. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1392.2.1.3.7>
- سیدمن، ا. (۱۴۰۲). *کشاکش در آرای جامعه‌شناسی*. ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- صفریور، ش. (۱۳۹۵). نقش تعارض‌های زناشویی در پیش‌بینی طلاق عاطفی در مشهد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- عرب، س. م.، ابراهیم‌زاده پزشکی، ر.، و مروتی شریف‌آبادی، ع. (۱۳۹۳). طراحی مدل فراترکیب عوامل مؤثر بر طلاق با مرور نظام‌مند مطالعه‌های پیشین. *مجله اپیدمیولوژی ایران*، ۱۰(۴)، ۱۰-۲۲.
- گنجی، م.، نیازی، م.، و ملک‌پور شهرکی، ع. ر. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی بر ازهم‌گسیختگی خانوادگی در شهرکرد. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۴(۱)، ۱۶۷-۱۹۴. <https://doi.org/10.22059/jisr.2015.55081>
- محمدپور، ا. (۱۳۹۲). *ضد روش زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی*. تهران: لوگوس.
- یونسی، ج. (۱۳۹۸). *مدیریت روابط زناشویی، آسیب‌ها و راه‌حل‌ها در روابط زناشویی*. تهران: قطره.

References

- Bradbury, T. N. (2018). *The developmental course of marital dysfunction*. New York: Cambridge university press.
- Brown, A. P. (2010). Qualitative Method and Compromise in Applied Social Research. *Qualitative Research*, 10(2), 229-248.
- Clarke, V. & Braun, V. (2013), Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning. *The Psychologist*, 26(2), 120-123. Creswell, J. W (2008). Methodological issues in conducting mixed method research designs. In *advances In mixed method research: Theories and applications*, ed. M. M. Bergman, 66-83. London: Sage. Patton, M. Q., *Qualitative Research and Evaluation Methods*, CA: Sage, Thousand Oaks, 2002.
- Pempek, T. et al. (2019). College student social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 227-238.